

1950 – 1980 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ

Hasan DURAN* ve Ahmet KARACA**

Özet

Çok partili dönem olarak ta adlandırabileceğimiz 1950-1980 dönemi Türkiye – Ortadoğu ilişkileri oldukça zikzaklı bir görüntüye sahiptir. Dış politik sürecin değişken bir görüntüye sahip olmasında ülkelerdeki iç ve dış politik gelişmeler etkili olmuştur. Birçok Ortadoğu devleti bu dönemde bağımsızlığını batılı devletlere karşı kazanmışken, Türkiye'nin Batı ile ilişkileri 1960'lerden itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Arap-İsrail savaşları, Filistin ve Kıbrıs sorunları ve petrol krizi ikili ilişkiler üzerinde en fazla etki yaratan uluslararası gelişmeler, siyasal krizler, hükümet değişiklikleri ve askeri müdahaleler de ülke içi gelişmeler olarak ön plana çıkmaktadır. Çalışmada Türkiye-Ortadoğu ilişkileri kronolojik çerçevede ele alınarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Ortadoğu, Arap-İsrail Savaşları, Türk-Arap İlişkileri

Turkey-Middle East Relations in the Period of 1950-1980

Abstract

The relation between Turkey and Middle East was highly sinuous or unstable at best during what is called multi-party period between 1950 and 1980. The unsteady course of foreign policy pursued by a country can be a consequence of domestic and international developments. While many Middle Eastern countries gained their independence in this period Turkey's relations with West was being questioned. Arab-Israel wars, Palestinian and Cyprus question and Oil Crises are the most influential international developments in regard with Turkey-Middle East relations. Domestic factors were political crises, government changes and military interventions. In this study Turkey-Middle East relation is examined within a chronologic framework.

Key Words: Turkish Foreign Policy, Middle East, Arab-Israel wars, Turkish-Arab Relations

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, hduran@dumlupinar.edu.tr

**Uzman, Dumlupınar Üniversitesi, ahmet612416@hotmail.com

GİRİŞ

Atatürk döneminde Batıyla yakınlaşma sürecine giren Türkiye'yi buna yönelten düşünsel nedenler, Batı'yı idari, kültürel, bilimsel ve teknolojik sahalarda model alma fikridir. Bu süreç İsmet İnönü döneminde de 1939 yılında Fransa ve İngiltere ile yapılan antlaşmalarla önemli bir ivme kazanarak -özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında askeri, ekonomik ve siyasi boyutlarda- kendini göstermiştir. CHP'nin iktidarında NATO'ya üyelik için başvurulmuş, NATO'ya üye olmak ise DP iktidarına nasip olmuştur (Çalış, 2001: 9).

Türkiye'nin, özellikle 1950–1960 yılları arasındaki Ortadoğu politikaları üzerine yapılan araştırmalar ve incelemelerde, izlenen politikaların Ortadoğu'yla ilişkilerin bozulmasına ve Türkiye'nin Batıya bağımlı hale gelmesine neden olduğu görülmektedir. Bu politikaların ortaya çıkmasında rol oynayan faktörler; Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasındaki dış tehdit algısı, güvenlik endişesi ve ekonomik sebeplerdir. Bunlara ek olarak dönemin iktidar partisi olan DP'nin dış politika uygulamaları da sayılabilir. II. Dünya Savaşı öncesinde aktif tarafsızlık politikası anlayışını benimseyen ve uygulayan Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Batı'ya, özellikle de ABD'ye bağımlılık düzeyine varacak kadar yakınlaşmış ve dış politikasını da bu doğrultuda geliştirmiştir. 1950'li yıllarda Türk dış politikasının Ortadoğu'ya doğru yönelmesinde, bölgede artan Sovyet etkisi ve Türkiye'nin bu durumu kendine bir tehdit olarak algılaması etkili olmuştur (Arı, 2010: 24)

Gerek Türkiye'nin gerekse Ortadoğu'nun tarihi geçmişinde ortak yönetim altında bulunmalarına rağmen, 20. Yüzyılda milliyetçilik ideolojisinin etkisinde kurulan yeni Türk devleti ile bağımsızlıklarını II. Dünya Savaşı sonrasında elde eden Ortadoğu ülkelerinin siyasi yapıları birbirinden oldukça farklıdır. Ortadoğu coğrafyasında laiklik ilkesi sadece Türkiye'nin anayasasında yer almaktadır. Laiklik ve Batı'ya bağımlılık gibi Türkiye'nin tercihleri Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasında önemli siyasal ve ideolojik farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin Batı'ya dönük olma tercihi ve devletin laiklik hassasiyeti, Türk dış politikası açısından Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinde izlenen politikaların sürekli değişken olması, Türkiye' de devlet kimliğinin dış politikada içine düştüğü tutarsızlık ve istikrarsızlıkları göstermektedir. Türkiye, benimsediği laiklik ilkesini dış politika uygulamalarında da göz önünde bulundurarak hareket etmiştir. Laikliğin dış politika üzerindeki etkisi ise 1961 Anayasasının kabul edilmesinden sonra görülmüştür (Koçer, 2003: 59).

1960-1980 yılları arasında Türkiye, dış politika açısından İsrail ve Batı ülkeleri ile arasına mesafe koyarken diğer taraftan da Arap ülkeleri ile her alanda işbirliğine girişmeye hazır olduğunu göstermiştir (Gönlübol, 1996: 596). Bu durumun ortaya çıkmasında Kıbrıs ve Filistin sorunları etkili olmuştur.

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra, Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile bir yakınlaşma sürecine girmesine rağmen, İslam Konferansı Örgütü'nün toplantılarında laiklik ilkesini gerekçe göstererek Ortadoğu ülkeleri ile arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmamıştır. Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan ilişkilerindeki bu mesafeyi korumasında laiklik ilkesinin dar bir çerçevede yorumlanmasının etkisi söz konusudur.

Türkiye, uluslararası alanda Kıbrıs meselesinden dolayı içine düştüğü yalnızlık durumundan kurtulmak için bağlantısızlar grubu ile diplomatik ilişkilerini geliştirme zorunluluğu duymuştur. Kıbrıs meselesinde Ortadoğu devletlerinin bir kısmı Türkiye'ye destek verirken önemli bir kısmı ise Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesiminin tezlerini desteklemiştir. Filistin meselesinde Türkiye'nin Araplardan yana tavır takınması, Arap ülkelerinin Türkiye'ye bakışını değiştirse de Türkiye-İsrail ilişkileri, Arap devletlerinin Türkiye'ye destek vermesini ve diplomatik alanda yaklaşmasını geciktirmiştir. Mescid-i Aksa yangınında Türkiye'nin tutumu Araplar tarafından olumlu karşılanmasına rağmen, İKÖ toplantılarında alınan kararlara laiklik ilkesi gereği muhalefet etmesi de olumsuz karşılanmıştır. Genel olarak bu dönemde Türkiye-Ortadoğu ilişkileri gel-git olayları şeklinde cereyan etmiştir.

I. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1950–1960)

DP'nin iktidara gelmesi, Türk siyasi tarihinde (gerek iç politika açısından gerekse dış politika açısından olsun) önemli değişmelere yol açmıştır. Ortadoğu ülkelerinin Batı'ya karşı bağımsızlık mücadelesi verdikleri dönemde Türkiye ise tarafsızlık politikasını terk ederek Batı tarafına yaklaşmaya başlıyordu. Batı'nın Ortadoğu'daki çıkarları Demokrat Parti tarafından, Türkiye'nin kendi güvenlik çıkarlarına özdeş olarak algılanmıştır (Bağcı, 1990: 41). Bu durum Türkiye'nin, Ortadoğu ülkeleri nezdinde Batı'nın ileri karakolu olarak algılanmasına zemin hazırlamıştır. Bağlantısızlar grubu tarafından düzenlenen Kahire ve Belgrad Konferanslarında Türkiye'nin yer almaması, ABD ve Batı'ya bağımlı politikalarından kaynaklanmaktadır (Guitard, 1966: 15).

İsrail ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye, diğer yandan Ortadoğu devletleri ile de ilişki kurmak istemekteydi. 22 Şubat 1958 tarihinde Mısır ve Suriye, Abdülnasır'ın liderliğinde Birleşik Arap Cumhuriyetini (BAC) kurdular. Türkiye de BAC'ı resmi olarak 11 Mart 1958 de tanıdı. Irak ile Ürdün yönetimleri arasında birleşme kararı alınmış ve Kral Faysal yönetiminde Federal Arap Devleti kurulmuştur. Türkiye, bu birleşmeyi de olumlu karşılamıştır (Ahmad, 1976: 176-177). Bu durum, Türkiye'nin dış politika uygulamalarında inişli çıkışlı sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, bir yandan Bağdat Paketi'nin kurulması ve geliştirilmesi için çabalamakta, diğer yandan bu pakta karşı olan İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. İsrail faktörü, Türkiye'nin dış politikasında taktiksel açıdan ortaya çıkan tutarsızlığın temel nedenlerinden biri

haline gelmiş ve Arap-Türk ilişkilerinin gelişmesini de engellemiştir. Bununla birlikte Arap-İsrail çatışması da Türk-İsrail ilişkilerinin gelişmesinde olumsuz bir etki yapmıştır (Yılmaz, 2001: 10). Bağdat Paketi'nin kurulmasında Türkiye'nin aktif rol üstlenmesi, milliyetçi Arap ülkelerinde Türkiye'nin imajını olumsuz yönde etkilemiştir: Türkiye "İsrail'in destekçisi, eski sömürgeci ve Batı emperyalizminin işbirlikçisi" olarak görülürken, Türkiye açısından da bölge ülkeleri "SSCB'nin kızıl ajanları olarak" görülmüştür.

Türkiye'nin Ortadoğu politikaları açısından önem taşıyan diğer gelişmeler de Ortadoğu'da meydana gelen krizlerdir. Bu krizler Süveyş Krizi, Suriye Bunalımı, Lübnan ve Ürdün olaylarıdır. Süveyş Krizi aynı zamanda Kıbrıs meselesi ile de bağlantılıdır. Mısır devlet başkanı Nasır, Süveyş Kanalı'nda İngiltere karşıtı politikaları tercih etmiştir. Nasır, İngiltere'nin Kıbrıs'taki egemenliğine son vermesi gerektiğini savunduğu için, Kıbrıs Rum cemaatinin lideri Başpiskopos Makarios'un tezlerini uluslararası alanda desteklemiştir. Türkiye ise Nasır'ın aksine İngiltere'nin Kıbrıs'taki egemenliğinin sürdürülmesinden yana tavır göstermiş (Sönmezoğlu, 2006: 102-104), Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi kararında da, Batı ülkelerinin yanında, Mısır'ın karşısında yer almıştır. (Arı, 2008: 257-258).

Türkiye, Süveyş Krizi'nde Mısır karşısında Batı yanlısı tutum gösterse de Mısır'a yapılan saldırı karşısında İsrail'i kınamıştır. Hatta Türkiye İsrail'deki büyükelçisini geri çekmiş yerine maslahatgüzar atamıştır. Süveyş Krizi sonrasında İngiltere bağlantısız Arap devletlerinin gözünde prestij kaybı yaşamıştır. Bununla birlikte bu siyasi atmosferin olumsuz etkisinden Türkiye de payına düşeni almış ve Arap-Türk ilişkileri olumsuz etkilenmiştir. (Sönmezoğlu, 2006: 106-107).

Ortadoğu'da diğer önemli gelişmelerden biri de 1957 yılında patlak veren Suriye Krizi'dir. Süveyş Krizi sonrasında SSCB, Ortadoğu ülkeleri üzerinde daha da etkin hale gelmiş, bu durum karşısında ABD başkanı Eisenhower tarafından kendi adını taşıyan ve Avrupalıların bölgeden çekilmesiyle oluşan boşluğu Amerikan gücü ve ekonomik yardımıyla doldurmak, SSCB'nin etkinliğini azaltmak ve Ortadoğu ülkelerine askeri ve siyasi desteği içeren bir doktrin geliştirilmiştir (Pehlivanoğlu, 2004: 303). Mısır ve Suriye ve SSCB hem bu doktrini kabul etmemiş hem de en fazla tepkiyi göstermiştir (Gönlübol, 1996: 290; Armaoğlu, 1991: 203-204). Suriye ile SSCB arasında başlayan yakınlaşma, Türkiye tarafından endişe ile karşılanmıştır. Irak ve Lübnan hükümetleri de Türkiye'yle benzer endişeleri paylaşmıştır (Sönmezoğlu, 2006: 108).

Suriye'de yaşanan gelişmeleri yakından takip eden Türkiye, Suriye sınırına asker yığmış ve askeri tatbikatlarını sürdürmüş, Suriye ise; Türkiye'nin bu manevralarını kendisine düşmanca bir tavır olarak değerlendirmiştir. Ürdün Kralı Hüseyin'in bölgede SSCB tehdidinden bahsetmesi üzerine, ABD bölgedeki Batı yanlısı ülkelere silah desteğinde bulunmaya başlamıştır (Sönmezoğlu, 2006: 110).

Kısaca Suriye’de meydana gelen olaylar, Türkiye’nin dış politikasında Batı’ya aşırı bağımlılığı daha da pekiştirmiştir.

Ortadoğu’da diplomatik krize yol açan bir diğer sorun da Kıbrıs sorunudur. 1959 yılında Kıbrıs’ın İngiltere’den ayrılması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Türkiye, Kıbrıs’ta yaşayan vatandaşlarının geleceği için düzenlenen Londra ve Zürih Anlaşmalarına katılmış, adada üzerinde uzlaşma sağlanan bir hükümetin kurulması için yoğun faaliyetlerde bulunmuştur (D.B.B 1964: 3). Kıbrıs, İngiltere’nin kontrolü sona erdikten sonra Türkiye ile Yunanistan arasında diplomatik sorun haline gelecektir. 1960–1980 yılları arası dönemde kriz boyutuna varan Kıbrıs sorunu, Türkiye’nin dış politikada Batı’ya dönüklüğünün sorgulanmasına yol açacaktır. Türkiye, ABD başkanı Johnson’ın gönderdiği ve krize yol açan mektubundan sonra, Batı bloğuna yakın olmanın yararlı mı zararlı mı olduğunu tartışmaya başlayarak dış politika uygulamalarında stratejik hedefini terk etmeden taktiksel anlamda diplomatik planlarında değişimleri başlatacaktır (Sönmezoğlu, 2006: 152).

DP’nin iktidarı elinde bulundurduğu 1950–1960 yılları arası dönemde Türkiye’nin Ortadoğu’da aktif hale gelme çabaları Demokrat Parti’nin Ortadoğu’ya yönelik belirli bir politikası olmadığı için istenilen sonucu vermemiş, aksine bölge ülkelerinin Türkiye’den daha da uzaklaşmasına neden olmuştur. (Bağcı, 1990: 43). Bağdat Paktı, İsrail devletinin tanınması, Süveyş Krizi, Ürdün Olayları ve Suriye Bunalımı gibi olaylar Arap Ortadoğu’su ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerde yakınlaşma yerine uzaklaşmaya doğru gidişi başlatmış ve Türkiye’nin bölgede yalnızlaşmasına neden olmuştur (Arı, 2008: 302). Özetle DP dönemi Türk dış politikasında Arap Ortadoğu’su ile Türkiye arasında bir çatışma (düşünce düzeyinde ve çıkarlar açısından) yaşanmıştır (Armaoğlu, 2005: 845). Batı, Arap-Türk ilişkileri tarihinde her iki milleti birbirinden ayırıcı bir işlev görmüştür (Gönlübol, 1996: 534).

Batı ülkelerinin tavırları bölge ülkelerinin daha sonra bölgeye giriş yapacak olan SSCB’yle dostluk kurmalarına da zemin hazırlamıştır. 1950-1960 yılları arası dönemde Türkiye dış politikasında Batı’nın Ortadoğu’da temsilcisi olarak hareket etme ve yeni bağımsızlığını kazanan Arap ülkelerini Batı’ya yakınlaştırma görevlerini üstlenmiştir. Bu dönemde Türkiye’nin çıkarları Batı’nın (özellikle ABD’nin) çıkarlarıyla özdeşleştirilmiş ve bölgede meydana gelen gelişmeler, Soğuk Savaş mantığı ve Batı’nın yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmiştir (Oran, 2002: 615). Türkiye’nin dış politika uygulamalarında aktif bir dönem olmasına rağmen, aynı zamanda Ortadoğu’dan tamamen koptuğu ve Batı’nın etkisine girdiği dönem olmuştur (Armaoğlu, 2005: 504).

II. DEMOKRAT PARTİ SONRASI DÖNEM (1960-1980)

Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinin tarihi seyri açısından iki askeri darbe arası dönemdeki ilişkiler oldukça önem arz etmektedir. Çünkü hem Ortadoğu ülkelerinin

birçoğu hem de Türkiye iç politikada askeri darbeler yaşamış ve darbeler sonrasında iktidarı ele geçirenler dış politika uygulamalarını değiştirme çabaları göstermişlerdir. Bu dönemde Türkiye’de on yıllık aralarla iki askeri darbe ve bir müdahale yaşanmıştır. Bu darbe ve müdahaleler sonrasında da dış politika uygulamalarında taktiksel anlamda değişiklikler yapılmıştır.

A. 1960–1980 YILLARI ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN ETKENLER

Türkiye’nin Ortadoğu politikalarını şekillendiren faktörler çok çeşitli ve son derece karmaşıklık göstermektedir. Bu konuda Damla Aras, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları” adlı makalesinde şu çarpıcı tespitlerde bulunmaktadır:

“Bir devletin, diğer ülkelerle olan ilişkilerine etki eden birçok farklı unsur bulunmaktadır. Tarihin belleklerde bıraktığı izler bu ülkelerin birbirlerine karşı izlediği politikaları da etkilemektedir. Bu anlamda özellikle 20. yüzyılın başında Arap topraklarının Osmanlı Devleti’nden kopuşuna neden olan sorunlar, tarafların birbirlerini algılayışlarında önemli bir rol oynamaktadır. Fakat ülkelerin diğer ülkelere davranışını etkileyen diğer etkenler de bulunmaktadır. Devletlerin yanında yer aldıkları küresel güçler, doğal kaynakların paylaşımı, jeopolitik rekabet ve birbirlerine karşı üstünlük kazanmak için kullandıkları kozlar (örneğin terör) gibi faktörler de dış politikanın şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır” (Aras, 2006: 283).

Türkiye’nin dış politikasına (özelde Ortadoğu politikalarına) damgasını vuran ikilem şudur: bir yanda bölgede etkin olma isteği, diğer yanda da bölge devletleri arasındaki ihtilaflardan tarafsızlık yoluyla uzak durma çabaları (Oran, 2002: 26). Askeri darbe ve müdahalelerin yaşandığı 1960–1980 yılları arası dönemde Türkiye’nin Ortadoğu devletleri ile olan ilişkilerinin bazı etkenlerin gölgesinde geliştiği görülmektedir. Bu etkenler sırasıyla şunlardır: Ordu’nun dış politika üzerindeki etkisi, dış politikadaki tarafsızlık anlayışı, laiklik ilkesi, kamuoyunda ideolojik kutuplaşmaların yaşanması ve buna bağlı olarak iktidarların ömrünün kısa olması.

B. 27 MAYIS ASKERİ DARBESİ’NİN TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

27 Mayıs askeri darbesi, görünen boyutuyla iç politikadaki gelişmelerin bir sonucudur. 27 Mayıs askeri darbesi, DP’nin dış politika uygulamalarından kaynaklanmamaktadır. Çünkü DP’nin dış politika uygulamalarında, yeni Türk devletinin stratejik hedeflerinden herhangi bir sapma söz konusu değildir. DP’nin iç politika uygulamalarına yönelik eleştiriler yoğunlaşırken dış politikada ise DP yönetimine yönelik esaslı bir eleştiri (dış politikada stratejik hedeften uzaklaşıldığı

yönünde) söz konusu olmamaktadır. Dış politika uygulamalarına yönelik bu tutum, askeri darbeden sonra da Türk dış politikasındaki uygulamalarda kendini göstermiştir. 27 Mayıs askeri darbesinin Türkiye'ye maliyeti, Türkiye'nin ekonomik açıdan ABD'ye daha da bağımlı hale gelmesine neden olmuştur (Sönmezoğlu, 2006: 60). Çünkü darbe, ekonomik açıdan ülkenin daha da kötüye gitmesine neden olmuştur (Ahmad, 1976: 249). Türk dış politikası açısından taktiksel anlamda esaslı değişiklik ancak Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasıyla gerçekleşecektir (Kürkçüoğlu, 1972: 8).

Türkiye'nin iç siyasetinde yaşanan bu gelişmeler ve değişimlerin yanında dış politika uygulamalarında stratejik anlamda esaslı bir değişiklik yapılmamıştır. Dış politikada yönü Batı'ya dönük olan Türkiye'nin iç politikadaki yaşadığı ve demokrasi dışı müdahaleler döneminde de dış politika uygulamalarında Batı'ya dönük olma ilkesinden vazgeçilmemiştir (Gözen, 2002: 234). Türkiye'de 27 Mayıs 1960 tarihinde meydana gelen askeri darbe, Türkiye'nin genelde dış politikasının, özelde ise Ortadoğu politikalarının yönünü ve ilkelerini değişikliğe uğratmamıştır. Dönemin dergilerinden Kim Dergisi köşe yazarlarından Orhan Birgit bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "Değişmeyen tek şey, Batı'nın gönüllü bekçiliğinde bulunmaya devam edileceğidir" (Birgit, 1961: 9). Çünkü darbe sonrasında kurulan Milli Birlik Komitesi (MBK) Hükümeti, Batı taraftarlığının ve CENTO üyeliğinin gerektirdiği sorumlulukların sürdürüleceğini ilan etmişti.

27 Mayıs askeri darbesinden önceki dönemde Arap-Türk ilişkileri en alt düzeyde iken bu durum, 27 Mayıs askeri darbesinden sonra da 27 Mayısçıların Arap-Türk ilişkilerini geliştirme çabalarına rağmen değişmemiştir (Çetinsaya, 2001: 146). Böylece 27 Mayıs askeri darbesi, Türkiye'nin dış politikasında stratejik anlamda olduğu gibi taktiksel açıdan da önemli bir değişime yol açmamıştır. Türkiye'nin, DP yönetiminin son dönemlerinde SSCB'ye yakınlaşma içine girmesi ABD yönetimi açısından olumsuz gelişme olarak değerlendirilmiştir. ABD yönetimi, 27 Mayıs askeri darbesinden sonra kurulan MBK Hükümetinin NATO'ya ve CENTO'ya bağlılıklarını bildirmesi üzerine 30 Mayıs 1960 tarihinde yeni yönetimi tanımıştır. Türk dış politikasında Batı'ya bağımlılık durumunun değişmemesi, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik ve askeri yardımların sürdürülmesinde etkili olmuştur. Hatta bu dönemde dış politikada Batı'ya bağımlılık, DP dönemine göre daha da pekişmiştir. Bu durumda ABD'nin yaptığı mali yardımlarda da artış söz konusudur (Sönmezoğlu, 2006: 59).

C. 1960–1965 YILLARIINDA TÜRKİYE VE ORTADOĞU

1960'ların Türkiye'sinde radikal sol akımların ortaya çıkması ve bu akımların ABD ve İsrail'e karşı Filistin'e destek vermeleri Türk dış politikası üzerinde kamuoyunun etkili olduğunu göstermesi bakımında önemlidir. Hatta yasadışı sol örgütler de Arap-İsrail çatışmasında Arapları desteklemiştir (Demir, 2007: 157). Türkiye-ABD ilişkileri 1960–1980 yılları arasında çalkantılı bir

süreçten geçmiştir. Özellikle ABD'nin izlediği iki politika (Johnson Mektubu ve 1975-1978 yılları arası silah ambargosu) Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiş ve bu gelişmeler Türkiye'nin Ortadoğu politikaları üzerinde de etkili olmuştur (Armaoğlu, 2005: 819, Pehlivanoglu, 2004: 303-304).

1962 yılında ABD ile SSCB arasında Küba krizinin çıkması, 1964 yılında Kıbrıs sorunu ile ilgili Johnson mektubu ve 1965'de BM Genel Kurulunda Kıbrıs görüşmelerinde Türkiye'nin yalnızlığa düşmesi üzerine dış politikanın çok boyutlu hale getirilmesi, Arap ülkeleri ve üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği kanaati ortaya çıkmıştır. Demokratikleşme sürecinin katkısıyla ikicilik anlayışı Türk dış politikasının temel karakteri olmuştur (Yavuz, 2002: 55). Küba Krizi'nden sonra bloklar arasında yumuşama döneminin başlamasıyla, Türkiye gibi orta büyüklükteki devletler için bir görelî özerklik havası oluşmuştur (Oran, 2002: 657).

MBK hükümeti, Demokrat Parti'nin bütün politikalarına karşı çıkmaktaydı. Dış politikada, BM Genel Kurulu'nda, Cezayir'in bağımsızlığının desteklenmesi kararı da DP'nin dış politikalarına bir tepki olarak alınmış bir karardır. 1967 yılında meydana gelen Arap-İsrail savaşlarında Türkiye, Arap ülkelerini destekleyerek İsrail'le ters düşmüştür (Oran, 2002: 674). 1960'lı yıllardan itibaren hem Arap ülkeleri hem de Türkiye dış politikalarını gözden geçirmişlerdir. Türkiye için dış politikanın gözden geçirilmesine neden olan olay "Johnson Mektubu" olmuştur. Arap dünyası (özellikle Mısır) için ise 1967 Altı Gün Savaşları'nda alınan mağlubiyetin Arap milliyetçiliğini olumsuz etkilemesidir (Demir, 2007: 158).

1963'ten sonra Kıbrıs sorunundan dolayı uluslararası alanda yalnız kalma durumuyla yüzleşen Türkiye, dış politikada Batı'ya aşırı bağımlılık görüntüsü veren uygulamalarından sıyrılıp, sırtını döndüğü Ortadoğu ülkeleri ile diplomatik ilişkiler geliştirmenin yollarını aramaya başlamıştır (Uzer, 2011: 143-144; Demir, 2007: 203). 1964 tarihli "Johnson Mektubu" Türkiye'nin ülke çıkarları ile blok çıkarlarının birbirine özdeş olmadığını; blok çıkarları ile ülke çıkarlarının her zaman uyum sağlamayabileceği gerçeğini görmesini sağlamıştır (Sönmezoğlu, 2006: 207). Türk kamuoyunda, dış politikanın değiştirilerek bağımsız hareket edilmesi ilk kez dile getirilmiş ve dış politika sorgulanmaya başlanmıştır.

Türkiye'nin Arap ülkeleri dışında kalan diğer Ortadoğu ülkeleri ile en önemli işbirliği faaliyeti RCD örgütü ve CENTO'dur. CENTO, Irak'ta 1958 yılında General Abdülkerim Kasım'ın önderliğinde yapılan askeri darbe sonrasında Irak'ın Bağdat Pakti'nden kopması sonucu ortaya çıkmıştır. Kısaca CENTO; Bağdat Pakti'nin bir devamıdır, sadece üye ülkelerden Irak, askeri ihtilal sonrasında yönetim değişikliğinden dolayı bu pakttan ayrılmıştır (Demir, 2007: 203). Böylece Bağdat Pakti üyeleri arasında Arap devleti kalmamıştır. 20-21 Temmuz 1964'te Pakistan devlet başkanı Eyüp Han, İran Şahı ve Cemal Gürsel

İstanbul'da bir araya gelerek bölgesel işbirliğini görüşmüşlerdir (Ahmad, 1976: 278).

27 Mayıs sonrasında dış politika uygulamalarında temel ilkelerden sapma olmamış, diğer yandan da bölge ülkeleri ile diplomatik ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. 11 Temmuz 1960 tarihinde MBK hükümeti programının dış politika açısından DP dönemine göre üslupta bazı farklılıkları söz konusudur (Sönmezoğlu, 2006: 27). 27 Mayıs askeri darbesi sonrasında Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında meydana gelen değişmelerin Arap-Türk ilişkilerine olumlu yansımaları bir anda ortaya çıkmamış, süreç halinde gelişmiştir (Oran, 2002: 786).

D. 1965–1971 YILLARI

Adalet Partisi (AP), Demokrat Parti (DP)'nin mirasçısı olarak, DP iktidarı döneminde dış politika uygulamalarının olumsuz sonuçlarını gördüğü için, dış politikada Ortadoğu ve Mağrip'te bulunan Müslüman ve Arap kardeş ülkelerle çok yönlü diplomatik ilişkilerin kurulacağı açıklamıştır (Oran, 2002: 788).

İç politikada ortaya çıkan farklı ideolojik söyleme sahip olan partiler ve liderleri, dış politika uygulamalarında farklı söylemleri ile Türk dış politikasının yönünü belirlemeye çalışmışlardır. Bülent Ecevit “Üçüncü Dünyacı”, Erbakan “İslamcı” söylemler kullanırken, Demirel ise; hem Arap Ortadoğu'suyla iyi geçinme hem de Batı/NATO ittifakıyla iyi ilişkilerini sürdürme anlayışına sahipti. Bu durum Türk dış politikası açısından güvenlik anlayışındaki ve taktiksel değişimin bir yansıması olarak Türk Dış Politikasının “çok yönlü dış politika” olarak görülmesine yol açmıştır (Sönmezoğlu, 2006: 207). Türk Dış Politikasında meydana gelen bu değişim farklı bir perspektiften “çok taraflı dış politik tepki” olarak da değerlendirilmektedir (İşyar, 2009: 293). Türk Dış Politikasının çoğulcu ya da çok yönlü hale gelmesinde etkili olan unsurlardan biri de “Üçüncü Dünya” olarak adlandırılan Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın gelişme aşamasında olan devletlerinin sayılarının hızla artış göstermesidir.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları 1965 yılından itibaren değişim geçirmiş ve Ortadoğu ülkeleriyle diplomatik ilişkilerde Batı bloğundan kısmen de olsa bağımsız hareket etmeye başlamıştır. 23 Nisan 1965 tarihinde Cidde'de altıncısı düzenlenen İslam Kongresi'nde Kıbrıs sorununda İslam ülkeleri oybirliğiyle Türkiye'nin tezini destekleme kararı aldı (Ahmad, 1976: 289). Türkiye'nin dış politikasında Batı'ya aşırı bağımlılıktan uzaklaşmaya başlaması, Ortadoğu ülkelerinde karşılık bulmuştur.

Diğer taraftan, Nasır yönetimindeki Mısır, Arap ülkeleri arasında radikal olan devletlerin başını çekerek milliyetçi, uluslararası alanda da SSCB yanlısı bir dış politika izlemekteydi. Ocak 1967'de Kahire'ye giden Dışişleri Bakanı İ. Sabri Çağlayangil, yaptığı resmi görüşmelerden olumlu bir sonuç alamamasına rağmen

(Ahmad; 1976: 319-322), aynı yılın Aralık ayında Mısır, İstanbul'da; Türkiye de İskenderiye'de karşılıklı konsolosluk açma kararını almıştır (Ahmad, 1976: 338).

23-26 Şubat 1967 tarihlerinde de Irak Cumhurbaşkanı General Abdurrahman Arif Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyarette Irak-Türk ilişkilerinin görüşülmesi ile birlikte Kürtçülük sorunu da görüşülmüştür (Ahmad, 1976: 324). 1 Haziran 1967 tarihli Cumhuriyet gazetesinde NATO üslerinin Arap ülkeleri aleyhine kullanılmayacağına Mısır'a bildirildiği bilgisi yer almıştır. Diğer yandan Al Ahram gazetesi de Türkiye'nin Arapları diplomatik yollardan desteklediğini ileri sürmüştür (Ahmad, 1976: 328-329). 5 Haziran 1967 'de İsrail Hava kuvvetleri Mısır, Suriye ve Ürdün'e saldırarak yeni bir Arap-İsrail savaşını başlatmıştır. Bu savaş altı gün sürdüğü için "Altı Gün Savaşı" olarak da bilinmektedir. Bu savaş sonrasında İsrail, Arap topraklarından 26.474 mil karelik bir kısmı da işgal etmiş ve böylece topraklarını dört katına çıkarmıştır (Yılmaz, 2004: 151-152). Dışişleri Bakanı İ. Sabri Çağlayangil, 10 Haziran 1967 tarihinde Türkiye'nin kuvvet zoruyla toprak işgaline karşı olduğunu ve derhal ateşkes ilan edilmesini gerektiğini bildirmiştir. Türkiye, 1956 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'ndan farklı bir tutum sergileyerek Arapları hem desteklemiş hem de savaş sonrasında Suriye ve diğer Arap ülkelerine giyecek, ilaç ve yiyecek yardımları yapmıştır (Oran, 2002: 790). Irak'ın ABD ile diplomatik ilişkileri kesmesi üzerine ABD yönetimi Bağdat'taki çıkarlarını Türkiye'nin üslenmesi talebini Türkiye reddetmiştir (İşyar, 2009: 297). 5- 11 Haziran 1967'de Ürdün Kralı Hüseyin Bin Tallal, Ortadoğu bunalımından dolayı Türkiye'nin desteğini almak üzere Türkiye'ye ziyarette bulunurken (Ahmad, 1976: 334), 20-24 Ekim 1967'de Başbakan Demirel Irak'a ziyarette bulunmuş ve Türk-Arap ilişkilerinin geliştirmek istemişti (Ahmad, 1976: 336).

Ortadoğu bölgesinin temel sorunu olan Arap-İsrail sorunu ile ilgili olarak Türkiye, Ortadoğu ülkelerinde görev yapmakta olan büyükelçilerini, Türk-Arap ilişkilerini ve İsrail-Mısır anlaşmazlığını görüşmek üzere, Ankara'ya çağırması ve üstü örtülü bir biçimde Arap ülkelerini desteklediğini açıklamıştır. ABD'nin, NATO üslerini İsrail'e destek amaçlı kullanmak talebine ise olumsuz cevap vermiştir (Sönmezoğlu, 2006: 364). 1960'lı yıllarda Türkiye, gerek Kıbrıs meselesi dolayısıyla gerekse Filistin meselesinden dolayı Arap Ortadoğu'su ile diplomatik ilişkilerini geliştirme çabaları sarf etmiştir. Türkiye, başlangıçta istediğini elde edemese de, süreç içinde Arap ülkelerinde Türkiye aleyhine olan kırınglık ve düşmanlık havası yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır. Bu dönemde İslam Konferansı, Arap-İsrail çatışmaları sorununun çözümü için oluşturulmuş ve ilk İslam Konferansı 1969 yılında yapılmıştır (Oran, 2002: 792). İslam Konferansı'ndan önce gündeme gelen İslam Paktı konusunda Araplar arasında anlaşma sağlanamamış, Türkiye'nin Dışişleri Bakanı ise böyle bir pakta katılmayacağını ve Araplar arasındaki ihtilaflar noktasında tarafsız kalacağını ifade etmiştir (Demir, 2007: 163).

İsrail'in 1967 savaşında işgal ettiği Kudüs'te Mescid-i Aksa'da bir yangın çıkması üzerine başta Arap ülkeleri olmak üzere İslam dünyası ayaklanmış, Arap Birliği Dışişleri Bakanları 25 Ağustos 1969 tarihinde Kahire'de bir toplanmıştır. İslam Zirvesi 22-25 Eylül tarihlerinde Fas'ın başkenti Rabat'a toplandı. Davet edilen 36 İslam ülkesinden 25'i bu zirveye katılmıştır. Zirvede İsrail'in Kudüs'ü boşaltması istenmekteydi. Bir diğer karar ise İsrail'i tanıyan devletlerin İsrail'le diplomatik ilişkilerini kesmeleri istenmekteydi. Fakat bu ikinci karar bazı İslam ülkeleri tarafından kabul edilmemiştir. Bu konferansta Arap ülkeleri arasındaki görüş ayrılıkları tekrar ortaya çıkmıştır (Oran, 2002: 792). Türkiye de bu kararı kabul etmeyen ülkeler safında yer almaktaydı (Armaoğlu, 2005: 628-629). Türkiye'nin İsrail ile ilgili kararı karşısında Arap ülkeleri CENTO'yu Batı'nın savunuculuğunu yapmakla suçlamışlardır. Türkiye, bu konferansta alınan kararlar çerçevesinde laiklik ilkesini dış politikada da uygulama kararını almıştır. 1970'te Cidde'de toplanan konferansa Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği düzeyinde katılma kararı almıştır ve alınacak kararlara laiklik ilkesi doğrultusunda destek vereceğini İslam Konferansı Genel Sekreteri'ne bildirmiştir. Rabat'ta yapılan konferansta alınan bir diğer önemli karar da Müslüman ülkelerin dışişleri bakanlarının her yıl toplanmasını gerçekleştirmek üzere bir genel sekreterlik kurulması fikridir. Bu fikir İKÖ'nün doğuşuna giden süreci başlatmıştır (Oran, 2002: 792).

Türkiye, ABD eksenli ve "tek yanlı" politikalardan sıyrılıp komşu devletlerle ilişkilerini normalleştirdiği "çok yönlü" politikalar izleyen bir görüntü içine girmiştir. Türkiye-Ortadoğu ilişkileri (siyasi, kültürel ve ekonomik anlamda) 1970'li yıllarda esaslı gelişme göstermiştir (Acar, 1993: 39).

Türkiye, bir yandan Ortadoğu devletleri ile ilişkilerini geliştirmek isterken, diğer taraftan dış politika uygulamalarını rejiminin temel ilkelerinden biri olan laiklik ilkesini temel alarak düzenlemek istemektedir. Bu durum Türk dış politikasının içine düştüğü çelişkili durumu ve istikrarsızlığı göstermektedir. Türk dış politikasının çelişkili hale gelmesinde kamuoyunun da etkili olduğu görülmektedir. Çünkü laiklik ilkesinin dış politikada da prensip olarak kullanılmasında kamuoyunda yaşana tartışmalar etkili olmuştur. Bu duruma karşın İslam ülkeleri Türkiye'nin konferanslarda yer almasından memnun kalmışlardır. 1972'de Cidde'de İKY'nin imzaya açılması karşısında Türkiye yasayı imzalamamıştır (Oran, 2002: 792). Yine de milliyetçi Arap ülkeleri (Suriye gibi), Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelmesini Kıbrıs meselesinde yalnız kalmasına bağlayarak Türkiye'ye yönelik politikalarında esaslı bir değişiklik gerçekleştirmemişlerdir (Demir, 2007: 173).

E. 1971–1973 YILLARI

Kıbrıs sorunu ABD ile Türkiye'nin arasının açılmasına neden olurken, Türkiye-Ortadoğu ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir. Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'ye yakınlaşmalarını sağlayan esas faktör Filistin-İsrail çatışmasında Türkiye'nin Arapların lehinde hareket etmesidir. Buna karşılık Araplar da, Kıbrıs sorununda Yunanistan karşısında Türkiye'ye destek vermiştir. 1963'te Kıbrıs krizinin ortaya çıkmasından itibaren Türkiye, 1973 Petrol Krizi'ne kadar olan dönemde Arap ülkeleriyle yakınlaşma sürecine girmiştir. 1973 Petrol Krizi'nden sonra ise Türkiye Ortadoğu ile Batı ülkeleri arasında bir denge gözetmeye çalışmıştır (Armaoğlu, 2005: 783–845).

Türkiye, Ortadoğu'ya yönelik izlediği aktif politikalarını, 1970'li yılların başında sürdürememiştir. Bu duruma iç politikada yaşanan çalkantılı gelişmeler neden olmuştur. 1968 yılında ortaya çıkan öğrenci hareketleri ve bu olayları takip eden terör ve kargaşa ortamı, 12 Eylül askeri darbesine kadar kesintisiz bir biçimde devam etmiştir (Armaoğlu, 2005: 849). Yani, Türk dış politikasında 1970'li yılların başında Ortadoğu'ya yönelik bir durgunluk yaşanmıştır (Gönlübol, 1996: 539).

1965-1971 yıllarının tam aksine 1971-1973 yılları arası dönem, Türk dış politikası açısından iç politik gelişmelerin gölgesinde kalınan bir dönem olmuştur. Türkiye, bu dönemde Arap ülkeleriyle ilişkilerini İKÖ ile kurmuş olduğu diplomatik ilişkiler üzerinden geliştirmeye çalışmıştır. 12 Mart muhtırasından sonra kurulan ara rejim hükümeti, AP döneminde izlenen dış politika uygulamalarından uzaklaşarak yeniden ABD eksenli politikalara yönelmiş, dolayısıyla Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinde bir uzaklaşma sürecine girilmiş ve yaşanan bazı olaylar da bu sürece katkı sağlamıştır. Irak ve Suriye'de iktidarı ele geçiren Baas Partisi SSCB'yle Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması, Türkiye'deki silahlı devrim yanlısı gençlerin Suriye yoluyla Lübnan'a geçip Filistin kamplarında askeri eğitim alıp Türkiye'ye geri dönmeleri gibi bazı gelişmeler, Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden uzaklaşmasına yol açmıştır (Oran, 2002: 794). Türkiye-Ortadoğu ilişkileri, çeşitli nedenlere dayalı olarak inişli çıkışlı bir süreçten geçmiştir.

F. 1974–12 EYLÜL 1980 YILLARI

12 Mart ara rejiminin sona ermesi ile Türkiye-Ortadoğu ilişkileri yeniden çok yönlü yapıya kavuştu. Bu durumun siyasi ve ekonomik iki temel nedeni vardır. Siyasi neden, 1974 yılında Türk ordusunun Kıbrıs'a barış harekâtı düzenlemesi üzerine Türkiye-Batı ilişkilerinde gerginleşmelerin yaşanmasıdır. Ekonomik neden, 1973 Arap-İsrail Savaşı sonrasında OPEC ülkelerinin petrol ambargosu uygulamaları ve petrol fiyatlarını yükseltmelerinin Türk ekonomisine olumsuz yansımalarıdır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2002: 794). Hatta bu dönemde ABD, Kıbrıs Barış Harekâtı'nda ABD'nin silahlarının kullanılması ve haşhaş ekiminden dolayı Türkiye'ye silah ambargosu uygulama kararı almıştır. (Sönmezoğlu vd., 1992: 17).

Johnson mektubu ile silah ambargosu kararı, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarını gözden geçirmesine yol açan etkenler olmuştur. Petrol şoku, Türk dış politikasında Ortadoğu ülkelerinin eskisi gibi terk edilmesinin olanaksız olduğunu ortaya koymuştur (Demir, 2007: 179).

1973 yılında patlak veren Arap-İsrail savaşı, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasında önemli bir değişikliğe yol açmıştır. Bu döneme kadar Türkiye, bağımsız bir Filistin devletinin kurulması meselesi ile ilgilenmemiştir. 1973 yılında Arap-İsrail Savaşı sonrasında petrol krizinin ortaya çıkması, Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine daha çok yaklaşma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Çünkü bu dönemde ham petrol fiyatlarının birden yükselmesi, Türkiye'yi kredili petrol almaya sevk ettiği gibi, ekonomisinde de enflasyonun yükselmesine yol açmıştır. Petrol kriziyle birlikte Türkiye Arap ülkeleriyle yaklaşma sürecine girmiştir (Armaoğlu, 2005: 849-850). Yumuşama döneminde Türkiye, geçmişte Batı ittifakının Ortadoğu ile ilgili olarak, soğuk savaş anlayışıyla yapmış olduğu düzenlemelere kendi milli çıkarlarını düşünmeden katıldığı için bu düzenlemelerden herhangi bir çıkar elde edememiş ve bu durum ise Türkiye'yi çok yönlü politika izlemeye yöneltmiştir (Demir, 2007: 186).

7. İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı, Türk dış politikası açısından önemli bir milat olmuştur (Gönlübol, 1996: 595). Bu dönemde Mısır'ın dış politikasında esaslı bir değişikliğin gerçekleşmekte olduğu görülmüştür. Çünkü Nasır'ın yerine geçen Enver Sedat, SSCB ile ilişkilerini kopararak ABD ile yakın ilişkiler geliştirmeye yönelince Türkiye-Mısır ilişkilerinde olumlu gelişmeler görülmüştür.

Irak'ın SSCB ile yaklaşması, Suriye'nin rejim karşıtı olan Türk gençlerine ülkesindeki kamplarda eğitilmesine izin vermesi, Türkiye ile olan ilişkilerinin gelişmesinde engel olmuştur. Diğer yandan Türkiye, 1974 yılında BM Genel Kurulu'da alınan 3236 sayılı karar (ki Türkiye bu kararda olumlu yönde oy kullanmıştır) çerçevesinde 1975 Ocak ayında FKÖ'yü Filistin halkının resmi, tek ve yasal temsilcisi olarak kabul etmiştir. 1975 Kasımında BM Genel Kurulu'nda Türkiye, Siyonizm ideolojisinin bir ırkçılık türü olduğu yolundaki kararı destekleyerek Arap ülkeleri ile aynı doğrultuda hareket etmiştir. (Uzer, 2011: 144) 1976 yılı Mayıs ayında İstanbul'da toplanan İKÖ Dışişleri Bakanları toplantısında Kıbrıs meselesi ile Filistin meselesi arasında paralellik kurulmuştur (Arı, 2008: 402). Türkiye'nin dış politikada Filistin ve Kıbrıs meseleleri arasında paralellik kurmasının temel amacı Ortadoğu devletlerinin Kıbrıs Rum yönetimi ve Yunanistan'ın tezlerine destek vermelerini engellemektir (Arı, 2008: 375; Davison, 2004: 16-17)). Türkiye, yine aynı yıl içinde FKÖ'nün Türkiye'de büro açmasına izin verdiğini açıklamıştır. Diğer taraftan da İKÖ de 1977 yılında Tripoli'de yapılan zirve konferansında Kıbrıs meselesi ile ilgili olarak Türkiye'yi açık ve net bir biçimde desteklemiştir. FKÖ'ye Türkiye'de temsilcilik verilmesi ise 5 Temmuz 1979 tarihinde söz konusu olmuştur. Yine de Türkiye, İsrail ile olan diplomatik

ilişkilerini göz önünde tutarak Filistin temsilcisine, İsrail temsilcisiyle bir tutarak “maslahatgüzar” seviyesi verilmiştir (Arı, 2008: 376; Demir, 2007: 196).

Mısır’ın İsrail’le Camp David anlaşmasını imzalaması karşısında da Türkiye, diğer Arap ülkelerinin aksine Mısır’la ilişkilerini sürdürme yönünde karar almıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2002: 795). Fakat Türkiye, 1973 Arap-İsrail Savaşı sonrasında ortaya çıkan petrol şokunun etkisini 1977 yılında hissetmiş ve bu durumun etkisiyle Arap ülkeleriyle diplomatik yakınlaşmanın önemini fark etmişti. Türkiye, ham petrol ihtiyacını karşılamak için bölge ülkeleri ile yakınlaşma yoluna gitmeyi tercih etmiştir. Bu dönemde imzalanan Camp David anlaşmasına diğer Arap ülkelerinin tepki göstermesi üzerine Camp David anlaşmalarını Türkiye de reddetmiştir. Bu anlaşmalar sonrasında Türkiye, İsrail’in Arap ülkelere karşı her girişimini tepkiyle karşılamıştır (Armaoğlu,2005: 849-850).

1979 yılında İran’da meydana gelen İslami ihtilal, bölgenin diplomatik dengelerini alt üst etmiştir. Bu çerçevede ABD, Ortadoğu’daki çıkarlarını korumak amacıyla oluşturduğu planları sürdürmek üzere kendine müttefik olarak Türkiye, İsrail ve Mısır’ı seçmiştir. Türkiye’de 12 Eylül 1980’de meydana gelen askeri darbe de Türkiye’nin bu planlara uyum sağlamasına zemin oluşturmuştur. Aynı zamanda 12 Eylül askeri darbesi, Türkiye’nin 1965 yılından beri Ortadoğu’ya yönelik izlediği çok yönlü politikaları da sona erdirmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2002: 795-796).

SONUÇ

Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik boyutları özellikle 1970’li yıllarda gelişme sürecine girmiştir. Bunun nedenleri ise ilk olarak bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları bu dönemde tamamlanmıştır. Diğer neden ise Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinde bir düzenliliğin ve sürekliliğin bulunmamasıdır.

Demokrat Parti’nin iktidar olduğu dönem boyunca Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinde, Türkiye aktif politikalar izlemekle birlikte, Batı çıkarları ekseninde Ortadoğu devletlerine yakınlaşmaya çalışmıştır. 27 Mayıs askeri darbesinden sonra ise Demokrat Parti’ye tepki olarak Ortadoğu ülkeler ile diplomatik ilişkiler kurulması düşünülmüş ancak Ortadoğu devletlerinin olumlu yaklaşmalarını üzerine bu uygulamalardan vazgeçilmiştir. Kıbrıs sorununun ortaya çıkması Türkiye’nin tekrar Ortadoğu’ya yönelmesine neden olmuştur.

Türkiye’deki iç politik gelişmeler de Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinde kesintinin ya da kopukluğun meydana gelmesine yol açmıştır. Özellikle 1971 yılında ordunun verdiği muhtıradan sonra Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinde bir durağanlık söz konusudur. Bu durağanlık 1973 yılında patlak veren Arap-İsrail savaşlarının etkisiyle meydana gelen petrol şokuna kadar devam etmiştir. 1973’te

yaşanan petrol şokunun ekonomisine olumsuz etki etmesi üzerine Türkiye, Ortadoğu devletlerinden diplomasi sahasında uzak kalınamayacağını anlamıştır.

Sonuç itibariyle, Türkiye'nin iki askeri darbe arası dönemde (1960-1980) Ortadoğu'ya yönelik politikalarında inişli çıkışlı bir politik süreç söz konusudur. Çünkü Türkiye, bu dönemde Ortadoğu'ya yönelik olarak izlediği politikalarda uzun vadeli hareket etmemiş ve kısa vadede gerçekleştirmek istediği çıkarları açısından Ortadoğu'ya yakınlaşmaya çalışmıştır. Türkiye, uzun vadeli düşünerek Ortadoğu ile diplomatik ilişkilerde bulunmayı tercih etmiş olsaydı dış politikasında daha kalıcı ve verimli sonuçlar alabilirdi.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz ve Bedia TURGAY, (1976), Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

ARAS, Damla (2006), "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları", Beş Deniz Havzasında Türkiye, Der: Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ARI, Tayyar (2008), Geçmişten Günümüze Ortadoğu, 4. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa.

ARI, Tayyar (2010), Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç Türkiye – ABD İlişkileri ve Ortadoğu, MKM Yayıncılık, Bursa.

ARMAOĞLU, Fahir (2005), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.

ARMAOĞLU, Fahir (1991), Filistin Meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988), 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

BAĞCI, Hüseyin (1990), Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, 1. Basım, İmge Kitabevi, Ankara.

BİRGİT, Orhan (1961), "Dış Yardımlar ve Türkiye", Kim Dergisi, 14 Aralık 1961.

ÇALIŞ, Şaban H., (2001), "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", Türkiye'nin Dış Politika Gündemi, Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı ve Ramazan Gözen (Der.), 1. Basım, Liberte Yayınları, Ankara.

ÇETİNSAYA, Gökhan (2001), "Türk-İran İlişkileri", Türk Dış Politikasının Analizi, Faruk Sönmezoğlu, (Der), Der Yayınları, 135-158., İstanbul.

DAVISON, Roderic H. (2004), Kısa Türkiye Tarihi, Çeviren: Durdu Mehmet Burak, 1. Baskı, Babil Yayıncılık, Ankara.

DEMİR, Yeşim (2007), "1960-1980 Yılları Arası Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, (1964), "Siyasi Olaylar (Kıbrıs Olayları), Temmuz, S: 1, Ankara.

FIRAT, Melek ve KÜRKCÜOĞLU, Ömer (2002) “Ortadoğu’yla İlişkiler”, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (C.I 1919-1980), Ed: Baskın Oran, 5. Baskı, İletişim Yayınları, 784-796., İstanbul.

GÖNLÜBOL, Mehmet (1996), Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

GÖZEN, Ramazan (2002), “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri”, Türkler Ansiklopedisi, C: 17, Yeni Türkiye Yayınları, 233-268., Ankara.

GUITARD, Odette (1966), Üçüncü Dünya, Çev.:Ahmet Angın, Tan Matbaası, İstanbul.

İŞYAR, Ömer Göksel (2009) Karşılaştırmalı Dış Politikalar, 1. Baskı, Dora Basım Yayım Dağıtım, Bursa.

KOÇER, Gökhan (2003), Türk Dış Politikasında İslam, 1. Baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

KÜRKCÜOĞLU, Ömer E., (1972), Türkiye’nin Arap Orta Doğusu’na Karşı Politikası (1945-1970), Sevinç Matbaası, Ankara.

ORAN, Baskın (2002), “(1923-1939) Dönemin Bilançosu”, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (C.I 1919-1980), Ed: Baskın Oran, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

PEHLİVANOĞLU, A. Öner (2004), Ortadoğu ve Türkiye, 1. Baskı, Kastaş Yayınevi, İstanbul.

SÖNMEZOĞLU, Faruk (2006), II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası, Der Yayınları, İstanbul.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, YILDIZ, Y. Gökalp, ARIBOĞAN, D. Ülke ve DEDEOĞLU, Beril (1992), Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, 1. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.

UZER, Umut, “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım”, Ortadoğu Etüdleri, C:2, S:2, 137-168., ORSAM Yayınları, Ankara.

YAVUZ, M. Hakan (2002), “İkicilik (Duality): Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu (1947-1994)”, Türk Dış Politikasının Analizi, Faruk Sönmezoğlu (Der.), 2. Basım, Der Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, Türel, (2001), Türkiye-İsrail Yakınlaşması, İmaj Yayınevi, Ankara.

YILMAZ, Türel (2004), Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000’e kadar), 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.